

# **Agresszió? Erőszak? Avagy a magyar és a szlovák középiskolások iskolai erőszakkal kapcsolatos tapasztalatai**

© RUCSKA Andrea, © KISS-TÓTH Emőke  
Miskolci Egyetem Egészségügyi Kar  
[rucska@freemail.hu](mailto:rucska@freemail.hu)

Az elmúlt időszakban sokszor volt vita tárgya mind a szakmai kollégiumokban, mind a médiában az iskolai agresszió jelenléte, az oktatás-nevelés jelentősége, a pedagógus személyisége. 2007 őszén helyzetfeltáró vizsgálat készült az észak - magyarországi hátrányos régióban – Miskolcon-, az agresszió jelenlétéről, annak „milyenségéről”, irányultságáról. A vizsgálat eredményeképpen képet kaptunk arról, hogy az elszenvedett erőszak milyen hatást gyakorolt személyiségre, viselkedésre, magatartásra. Megvizsgáltuk, hogy ezt a hatást a gyermeket körülvevő mikromilió, szociokulturális környezet hogyan érzékelte, milyen mértékben ismerte fel a gyereket fenyegető veszélyeket, és mennyire volt képes (milyen lehetősége volt) a gyakorlati beavatkozásra (Trencsényi, 2008; Rucska, 2008).

A vizsgálat eredményének láttán célszerűnek láttuk a kutatást folytatni és nemzetközi szintre kiterjeszteni. A kutatásban így lehetőség nyílik a különböző kultúrákban megjelenő iskolai agresszív jelenségek feltárására, továbbá az iskolai erőszak és az alkalmazott pedagógiai kultúra összefüggéseinek elemzésére.

*Kutatási célunk* annak feltárása, hogy a tanulók milyen gyakran találkoznak az iskolában erőszakkal, ezek milyen típusú agresszív megnyilvánulási formákat takarnak, továbbá a pedagógusok milyen módszereket alkalmaznak az iskolai agresszió elkerülése végett.

A tanulmány a jelenségnek csak kis dimenzióját vizsgálja, és arra keresi a válaszokat, hogy miért, milyen módon van jelen az agresszió a különböző pedagógiai folyamatokban, az iskola belső világában, továbbá kik az agresszió résztvevői, az erőszak milyen hatással van érintettekre. Lényeges kérdése a pedagógiának, hogy mi az erőszakos magatartás preventív lehetőségei az iskolában, továbbá ha már megjelent a rendszerben, hogyan lehet azt kezelni.

A vizsgálat eredményeként egy helyzetképet kaptunk arról, hogy a különböző szociokultúrában a pedagógus szerep és annak változása milyen hatással van a középiskolás fiatalokra, azok iskolai magatartására, továbbá hogyan látják, élik meg a diákok az iskolai agressziót.

## *A fogalom értelmezése*

Az agresszió általános személyiség lélektani fogalom. Az agresszió az emberi lélekben sokféleképpen jelentkezhet: gondolatban, fantáziában, támadásokban, küzdelmek formájában, vitában, stb. A gyakorlatban azonban többnyire az „erőszak” használatos, és támadót, vagy testi, lelki ellenséget, kártékony szót, vagy cselekvést feltételez (Hárdi, 2010).

Az agresszió megjelenése sokféle, ezért csoportosítása is különböző módon lehetséges, de szinte minden esetben marad hiányérzetünk az átfedések, és a hiányok miatt. Az emberi agresszivitás jelenségvilága még mindig nem tisztázott, a

különböző szakterületek kutatásai még mindig tárnak fel új tényezőket, mert az ember agresszív megnyilvánulásai komplexek és sok egyéni sajátosságokkal bírnak (Nádasi, 2006).

Ranschburg *pszichológiai megközelítése szerint* az agresszív viselkedés közvetlen kiváltó oka a *frusztráció*, amely a cselekvést korlátozó tilalmak hatására keletkezik, a célirányos viselkedés megakadályozásának vagy késleltetésének a következménye, ez dühöt, félelmet vált ki a személyben, aki erre agresszióval reagál (Ranschburg, 1993). Az agresszióhoz kapcsolódó érzelmi megnyilvánulások tehát ebben az esetben nem kiváltó okai az agressziónak, hanem kísérő formái. (Ha valakit megakadályoznak valamilyen cél elérésében, fájdalmat okoznak neki, elvesznek tőle valamit, akkor spontán agresszióval válaszol). Az akadályoztatás feszültséget, haragot ébreszt és ezen keresztül az agresszió kirobbanásához vezet. Az agresszív viselkedés okáról a kutatók véleménye szakterületenként megoszlik, de egységesek abban, hogy a családi szocializációs folyamat determinisztikus a személyiség fejlődése szempontjából, a családi minta, a nevelés nagy hatással van a perszonalizációra (Hárdi, 2010).

*Pedagógiai szempontból* Nádasi két különböző iskolai agressziót különít el: a *szituatív és az időben elhúzódó agressziót*. A *szituatív agresszivitást mindig a konkrét helyzet eredményezi, és frusztráció előzi meg*. A szituatív agresszióra az átmenetiség és a heveség jellemző. A kiváltó ok minden esetben különböző, és sokszor nem is adekvát. A szituatív agresszió oka legtöbbször szükségleti frusztráció. Ezek a következő lehetnek: biológiai alapszükségletek (mozgás, táplálkozás, anyagcsere), a szociális biztonság szükséglete, az exporációs szükséglet (kíváncsiság), a kompetencia érzés szükséglete. Előfordulhat tehát tanulói agresszió, ha a teremben elfogyott az oxigén, ha éhesek, ha nagyon meleg van, ha a gyerekek unatkoznak, ha félnek, ha indokolatlan elvárásokkal szembesülnek, ha nem fogadják el őket, ha nem megfelelő az elvárt teljesítményük, stb. (Nádasi, 2006).

Az iskolában előforduló agresszió másik csoportja *„a bullying, azaz a tanulók közötti olyan erőszak, amely az ismételt fizikai és verbális összecsapásokban, a testi-lelki gyötrésben, székálásban, szélsőséges esetben kirekesztésben jelenik meg”* (Nádasi, 2006:82). Lényege, hogy egy vagy több tanuló ismétlődően, tartósan zaklat, piszkál, bántalmaz egy tanulót, esetleg kisebb csoportot.

Az agresszió definiálását sokan kerülik, és inkább a jelenség leírásával próbálják azt pótolni (Fromm, 2001). Hárdi megpróbálta összegezni a különböző szakirodalmakban elfogadott meghatározásokat: *„Agresszióról beszélünk támadó jellegű magatartás, ellenséges – legtöbbször feszültséggel járó – belső érzületek, élmények jelentkezésekor, amelyek irányulhatnak a külvilágra, személyre vagy befelé az átélőre magára; lehetnek tudatosak vagy tudattalanok, megmutatkozhatnak közvetlenül vagy közvetve (például bosszúságot okozó ajándék küldése), vagy akár átalakult formában is (például elfojtott agresszióból származó szorongásban, testi tünetekben)”* (Hárdi, 2010:29). A továbbiakban kutatásunk során ezt a definíciót tartjuk irányadónak.

## A minta jellemzése

A survey vizsgálatban a magyar mintán túl szlovákiai magyar iskolában is történt adatfelvétel. A vizsgálatban 349 fő magyar és 155 fő szlovákiai magyar középiskolás diák vett részt. A vizsgálat így lehetőséget nyújt a téma nemzetközi kitekintésére.

Adatelemzéskor összehasonlíthatóvá válik a szomszédos, de mégis más társadalmi-gazdasági környezetű országban megjelenő iskolai agresszió. Azért ezt a korosztályt céloztuk meg, mert az előzetes vizsgálatok eredményei alapján feltételezhető, hogy az iskolai agresszió problémaköre ezt a korosztályt érinti leginkább. A mintakiválasztás valószínűségi mintavétellel történt. A mintában a nemek aránya közel egyenlő (53% fiú és 47% lány), átlagéletkoruk 16,4 év és a diákok mindhárom intézménytípust reprezentálják. A szülők iskolai végzettsége a következő:

<i>Iskolai végzettség</i>	<i>anya</i>	<i>apa</i>
nyolc általános alatt	2,7%	1,6%
nyolc általános	14,9%	9,7%
szakmunkásképző	19%	31,8%
érettségi	39,4%	38,9%
felsőfokú	24%	18%

A magyar mintának lényegesen nagyobb a szórása, és az alacsony iskolai végzettségű szülők többsége is itt jelenik meg. A szlovákiai mintában többnyire érettségivel és szakmunkás végzettséggel rendelkező szülőket találunk. A szülők iskolai végzettsége és az iskolatípusok között (a gyermek milyen iskolatípusba jár) gyenge korreláció található ( $r=0,6$ ).

## *Agresszió az iskolában*

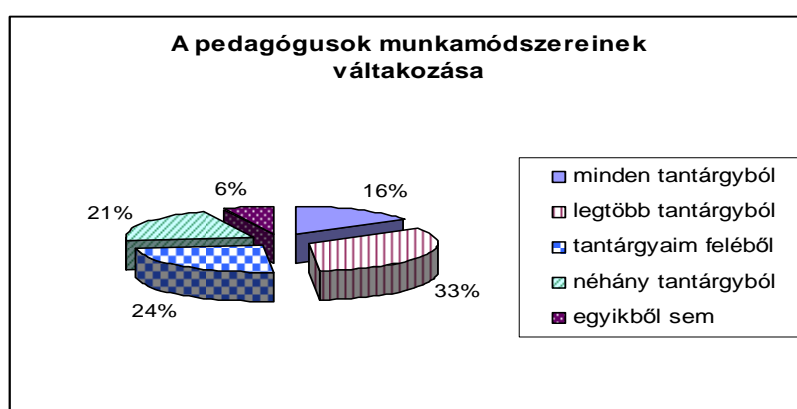
Először az iskola világáról érdeklődtünk a tanulóknál. Megkérdeztük a diákokat, hogy szerintük a pedagógusok rendszeren bánnak-e a tanulókkal. A diákok 24% szerint minden tantárgy esetében rendesek a pedagógusok a diákokkal és 44%-uk szerint pedig ez a tanárok többségére jellemző. A diákok 20%-a válaszolta, hogy a rendszer bánásmód csak a nevelők/tantárgyak felére jellemző, 9% szerint viszont csak néhány a pedagógusra/tantárgy esetében jellemző ez a viselkedés. A diákok 3,6% úgy érzi, hogy szerintük egy pedagógus sem foglalkozik rendszeren a diákokkal.

A diákok többsége minden tantárgy esetében megfelelő tempóban tud haladni a tananyaggal. A 17- 18 éves fiúknál fordul elő gyakrabban, hogy lemaradnak a tananyaggal.

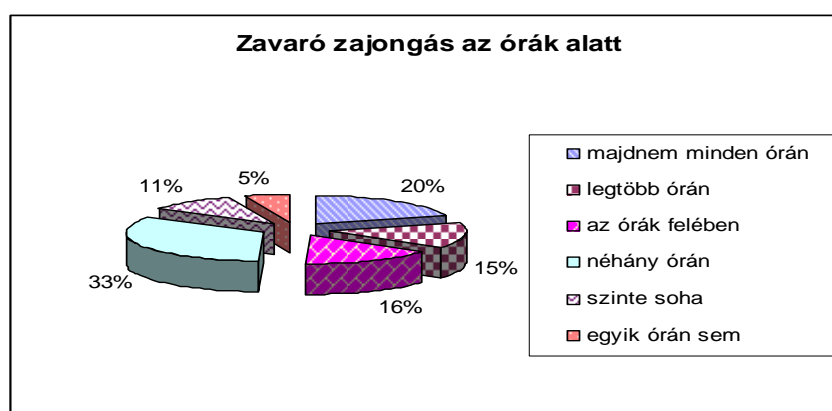
A diákok 17%-a válaszolta, hogy minden, és 35,5% szerint pedig a legtöbb őket tanító pedagógus segítséget nyújt ahhoz, hogy sikeresen tudjanak teljesíteni az iskolában. A tanulók 28,5%-a szerint ez csak a pedagógusok felére és 15%-uk szerint pedig csak néhány pedagógusra jellemző. A diákok 4%-a válaszolta, hogy szerintük egy pedagógus sem nyújt nekik segítséget a sikeres iskolai teljesítéshez. Megemlítendő, hogy a 17-18 éves szakközépiskolában tanuló fiúk azok, akik úgy gondolják, hogy a pedagógusok nem nyújtanak nekik segítséget a sikeres iskolai teljesítéshez. A szülők iskolai végzettsége nem releváns ebben a kérdésben. Erősen megoszlik a vélemény arról, hogy a tanórákon a nevelők tudnak-e a jó tanuláshoz megfelelő légkört biztosítani.

Szerinted nyugodt a légkör ahhoz, hogy jól tudjon tanulni?	
majdnem minden órán	16,5%
legtöbb órán	32,3%
az órák felében	24,1%
néhány órán	20,3%
szinte soha	5,4%
egyik órán sem	1,4%
Total	100,0%

A válaszokból kitűnik, hogy az órák több mint a felében tudnak a pedagógusok olyan légkört teremteni, ami megalapozza a jó tanulást. A szakközépiskolán és a szakképző intézményekben tanulnak leginkább azok a többségében magyar fiatalok, akik szerint nincs meg a nyugodt légkör a megfelelő tanuláshoz. A pedagógusok módszertani eszközeik használatáról is erősen megoszlanak a vélemények.



Igen kevés (6%) diák válaszolta, hogy az őt tanító pedagógus munkamódszere egysíkú. A fiatalabb 14-15 éves tanulók számolnak be leginkább változatos több tantárgy esetén is alkalmazott pedagógiai kultúráról. Gyenge korreláció ( $r=0,45$ ) található a változatos pedagógiai kultúra alkalmazása és a sikeres tanulmányokhoz segítő pedagógusok között. Tehát a változatos pedagógiai kultúrával bíró pedagógusok jobban segítenek a tanulóknak. A tanulók igen kevés százaléka válaszolta, hogy az órákon a diákok részéről nem történik zavaró zajongás.



Megoszlanak a vélemények a társak fegyelmezetlenségéről, órai zajongásáról. A diákok 20%-a szerint majdnem minden órán, 15% szerint a legtöbb órán, és 16% szerint pedig az órák felében a tanulók zavaróan zajonganak az órákon. Az idősebb

fiúk vannak többen, akik hasonló jelenségről számolnak be. Minden iskolatípusra jellemző ez az órai zajongás, de leginkább a szakközépiskolákban és a gimnáziumokban tanuló diákok lármáznak a tanórákon.

A két nemzet diákjai között szignifikáns eltérés tapasztalható ( $p=0,3$ ) a zavaró órai zajongások esetében. A szlovák tanulók valamivel többen számoltak be arról a tényezőről, hogy náluk szinte soha, illetve egyáltalán nem fordul elő órai rendezavarás, zajongás. A szlovák diákoknál minimálisan nagyobb a válaszok szórása ( $s=1,6$ ), mint a magyar tanulók esetében ( $s=1,4$ ).

<i>Van-e zavaró zajongás az órák alatt?</i>	<i>Magyar adatok</i>	<i>Szlovák adatok</i>
majdnem minden órán	19,6%	21,3%
legtöbb órán	16,4%	11,0%
az órák felében	15,3%	16,8%
néhány órán	35,2%	29,7%
szinte soha	9,2%	13,5%
egyik órán sem	4,3%	7,7%
Total	100,0%	100,0%

Korreláció nem fedezhető fel, de tendenciaként megállapítható, hogy a szakközépiskolában és a gimnáziumokban tanuló diákok számoltak be nagyobb arányban zavaró órai magatartásról. Megkérdeztük a diákokat, hogy milyen a kapcsolat a tanulók és a pedagógusok között. A diákok válaszából kitűnik, hogy a tanulók és a pedagógusok többsége kölcsönös tisztelettel bánnak egymással az iskolában. A diákok 22%-a többé – kevésbé nem ért egyet ezzel a megállapítással.

## *Agresszív magatartási formák*

A diákok többsége (75%) úgy gondolja, hogy a pedagógusok mindent megtesznek annak érdekében, hogy megelőzzék a diákok közötti durvaságot, erőszakot. Az egyik leggyakrabban előforduló agresszió: a szóbeli erőszak. A diákok 75%-a válaszolta, hogy társaik csúnyán beszélnek, káromkodnak az iskolában. Megoszlik a vélemény arról, hogy a tárgyakra irányuló erőszakos tevékenység (falfirkálások, rongálások) milyen gyakran fordulnak elő az oktatási intézményekben.

<i>Falfirkálás és egyéb rongálások gyakran előfordulnak az iskolában.</i>	<i>százalék</i>
teljesen egyetértek	21,3
részben egyetértek	20,1
nem értek egyet	21,5
nagyon nem értek egyet	17,3
nem létezik	19,7
Total	100,0

A szlovák oktatási intézményekben ez a tevékenység kevésbé jellemző, de megjelenik, míg a magyar diákok lényegesen nagyobb arányban számoltak be erről a jelenségről. A falfirkák és egyéb rongálások a szakközépiskolákban fordulnak elő leginkább. A következőkben különböző agresszióval kapcsolatos tapasztalatokról tájékozódunk. Először egy általánosabb megfogalmazásban, majd a végén a diákkal megtörtént konkrétan megélt, átélt agresszióról érdeklődtünk.

	<i>Előfordul erőszak az iskolában</i>	<i>Diákok közötti erőszak</i>	<i>A többiek durvák, erőszakosak veled az iskolában?</i>
gyakran	4,8%	6,0%	8,0%
időnként	17,7%	13,6%	3,9%
néha	23,7%	22,6%	8,9%
szinte soha	25,9%	21,4%	20,0%
soha	14,1%	20,4%	59,1%
nem tudom	13,9%	16,0%	8,0%

Először rákérdeztünk, hogy a tanulók hogyan érzékelik az erőszak jelenlétét az iskolában. A diákok 5%-a válaszolta hogy gyakran, 18% időnként, és 24% szerint pedig néha fordul elő agresszió az iskolában. A 15-, a 17- és a 18 éves fiú korosztály számolt be nagyobb arányú iskolai erőszakos viselkedésről. A magyar fiatalok lényegesen nagyobb arányban élik meg az iskolai agresszió előfordulását, mint szlovák társaik. Az iskolatípusok esetében megoszlanak a vélemények. Mintánkban a szakközépiskolában tanulók után a gimnáziumokban fordul elő gyakrabban az agresszió. Ez ellentétes az eddigi kutatásokban tapasztaltakkal (Aáry-Aronson, 2010), amely szerint a leggyakrabban a szakképző intézetekben fordulnak elő különböző agresszív megnyilvánulási formák.

Amennyiben arról érdeklődtünk, hogy milyen mértékben fordul elő agresszió a diákok között jobban megoszlanak a vélemények és lényegesen több erőszakos magatartással is találkozhatunk. Amennyiben még konkrétan tettük fel a kérdést, akkor a válaszok arányai szintén más képet mutattak. A gyakori agresszív magatartásra irányuló válaszok száma nőtt. Ez abból adódik, hogy az iskolában a tanulók elmehetnek az agresszió mellett, és sokszor az rejtve marad. Összességében az erőszakos magatartás alacsony arányban van jelen az oktatási intézményekben. A többi erőszakos megnyilvánulási formák szintén alacsony arányban jelennek meg az iskolában. Az adatokat százalékos arányban adtuk meg.

	<i>Faji megkülönböztetés</i>	<i>erőszak, gyötörés</i>	<i>olyan elkövetéssel vádolják, amiért nem felelős</i>	<i>kirekesztés</i>	<i>cyberbullying</i>	<i>verés</i>
<i>gyakran</i>	9,0	2,2	4,0	3,2	2,8	2,8
<i>időnként</i>	11,6	7,6	6,6	6,8	6,2	7,4
<i>néha</i>	17,3	8,6	7,8	6,2	3,4	5,8
<i>szinte soha</i>	17,9	15,8	18,2	10,6	6,4	6,4
<i>soha</i>	29,7	65,9	63,3	73,3	81,2	77,6
<i>nem tudom</i>	14,5	2,2	4,0	3,2	2,8	2,8

A táblázatban megfigyelhető, hogy a diákokra leginkább az időszakosan és a néha megjelenő agresszív magatartás jellemző. A vádolás, a kirekesztés és a gyötörés egymással gyenge korrelációt mutat ( $r=0,5$ ), de ezek a viselkedési formák együttjárhatnak. Az iskolai erőszakos viselkedési formák a magyar 15 és 17 éves fiú korosztály tanulói körében fordulnak elő gyakrabban. A különböző agresszív megnyilvánulási formák (cyberbullying, verekedés, kirekesztés, gyötörés) legnagyobb arányban a szakmunkásképzőkben van jelen és az alacsonyan kvalifikált rétegeket érinti leginkább.

## Összegzés

A vizsgálat alapján megállapítható, hogy az iskolában megjelenik ugyan az agresszió, de gyakoriságuk lényegesen alacsonyabb arányban van, mint azt a médiából érzékelt lehet. A szlovák diákok esetében lényegesen alacsonyabb arányban találkozunk agresszióval, ami a középiskolák földrajzi elhelyezkedéséből is adódhat. (Ebben az esetben a „kisvárosnak a védő funkciója” jelenik meg a vizsgálatban.) Feltételezhetően egy nagyvárosi minta a magyar vizsgálatokhoz hasonló eredményeket mutatott volna. Az agresszió áldozatai az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülők, szakmunkásképzőben tanuló fiúk közül kerülnek ki. Az erőszak szinte minden formája időnként előfordul (cyberbullying, verekedés, kirekesztés, gyötrés) az oktatási intézményekben. A diákok úgy gondolják, hogy nevelőik mindent megtesznek az iskolai agresszió csökkentése érdekében több-kevesebb sikerrel. A pedagógus szerep, a pedagógusok módszertani kultúrája és az agresszió jelenléte között összefüggéseket nem találtunk, de ez további vizsgálatok tárgyát képezi.

## Irodalomjegyzék

- AÁRY-TAMÁS Lajos, & ARONSON, Joshua (2010): *Iskolai veszélyek*. Budapest: Complex.
- FROMM, Eric (2001): *A rombolás anatómiája*. Budapest: Háttér.
- HÁRDI István (2010): *Az agresszió világa*. Budapest: Medicina.
- NÁDASI Mária (2006): A szocializáció, nevelés, oktatás a diszfunkcionálisan működő iskolában. In Golnhofer E. (szerk.): *Az iskolák belső világa*. Budapest: ELTE Neveléstudományi Intézet; Bölcsész Konzorcium.
- RANSCHBURG Jenő (1993): *Félelem, harag, agresszió*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- RUCSKA Andrea (2008): A agresszió jelenléte a 17 éves korosztály körében a miskolci önkormányzati középiskolákban, gyermekbántalmazásról. In Trencsényi László (szerk.): *Tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, avagy az agresszió láncreakciója*. Miskolc: Tabula Rasa Pedagógiai Közhasznú Alapítvány.
- TRENCSENYI László (2008): Rosszkedvünk tele, avagy miskolci tapasztalatok a gyermekbántalmazásról. In Trencsényi László (szerk.): *Tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, avagy az agresszió láncreakciója*. Miskolc: Tabula Rasa Pedagógiai Közhasznú Alapítvány.